

prof. zw. dr hab. Czesław Banach

Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

PRIORYTETY POLSKIEJ EDUKACJI WOBEC ZADAŃ ROZWOJU POLSKI W LATACH 2015–2025

PRIORITIES OF POLISH EDUCATION TOWARDS CHALLENGES OF POLISH DEVELOPMENT IN 2015–2025

Streszczenie

Spółeczeństwo i władze oraz nauki o edukacji i społeczeństwie mają prawo formułowania ocen stanu systemu edukacji, a także prognozowania jej przyszłości, która wiąże się z procesami integracji europejskiej i globalizacji oraz zadaniami transformacji systemowej w Polsce.

Ponad 25% społeczeństwa polskiego związane jest bezpośrednio z systemem edukacji, a znacząca część obywateli korzysta z edukacji równoległej i ustawicznej. Edukacja wymaga wielu przemyślanych reform wynikających z potrzeb i aspiracji społeczeństwa, a także z rewolucji informacyjnej i „gospodarki opartej na wiedzy”.

Wprowadzone reformy w ciągu ostatnich 19 lat nie zawsze były rezultatem wspólnych działań i decyzji naukowców i nauczycieli oraz decydentów, którzy zmieniają się często bez rozliczania ich za efekty pedagogiczno-społeczne i merytoryczne kompetencje.

Sukcesem ilościowym ostatnich lat są bardzo wysokie wskaźniki skolaryzacji na poziomie średnim i wyższym. Zadaniem najważniejszym jest efektywność pracy dydaktyczno-wychowawczej i tworzenie „kapitału ludzkiego” oraz „społeczeństwa opartego na wiedzy i wychowaniu”.

Edukacja jest kształceniem człowieka i pobudzaniem jego samorozwoju, zgodnie z ideami: „Rozumieć świat i kierować sobą” oraz „Uczyć się, aby być”.

Słowa kluczowe: edukacja, priorytety, reforma, rozwój Polski.

Abstract

Society and authorities of education are entitled to formulate assessment concerning condition of educational system as well as to forecast its future, which is connected with european integration, globalization process and challenges of system transformation in Poland.

More than 25% of polish society is connected directly with educational system, while significant number of citizens use parallel and continuous education. Education needs many well-considered reforms arising from needs and aspirations of society as well as informational revolution and “economy based on knowledge”.

Reforms introduced among the last 19 years were not always a result of cooperation in activity and decisions between scientists, teachers and governing bodies, who are often replaced without summarizing their pedagogical and social effects and substantive expertise.

The quantitative success noticed among last years is very high rate of schooling at middle and high level. The most important challenge is effectiveness of didactic and upbringing work as well as creating “human capital” and “society based on knowledge and upbringing”.

Education means developing human and stimulating his self-development, and follow the rule "Understand the world and lead yourself" and "Study to be".

Key words: education, priorities, reform, polish development.

1. O polityce i reformowaniu edukacji

Edukacja dla wszystkich w ciągu całego życia to ogromne wyzwanie, które musi się zamienić w wielki program XXI wieku.

Federico Mayor, *Przyszłość świata* (1999)

Edukacja jest konstytucyjnym prawem i społeczną powinnością obywateli oraz warunkiem rozwoju społeczeństwa, państwa, kultury i gospodarki, a więc obszarem transformacji ustrojowej, zadań i procesów integracji z Europą.

Potrzebuje ona przechodzenia do planowania długofalowego, innowacyjnego i antycypacyjnego oraz przygotowania społeczeństwa do zmian.

Przyczynami kryzysu więzi społecznej są:

- komplikowanie się życia społecznego, niedostatek zaufania i brutalizacja życia,
- globalizacja, zmniejszanie się roli państwa i załamywanie się wielu instytucji opieki społecznej,
- chaos aksjologiczny i osłabienie roli reguł prawnych, etycznych i obyczajowych oraz spadek roli autorytetów,
- słabość instytucji życia politycznego, gospodarczego i społecznego oraz roli kultury i nauki,
- bezrobocie jako zjawisko o wielorakich skutkach,
- niektóre skutki transformacji ustrojowej oraz międzynarodowych procesów integracyjnych i dezintegracyjnych,
- nieskuteczność organów i rodzajów kontroli oraz roli opinii społecznej.

Polityka edukacyjna wymaga więc aktywnej analizy i projekcji wielodyscyplinarnej oraz znajomości strategii i losów reform edukacyjnych w Polsce, Europie i świecie.

Twórcy raportów edukacyjnych w Polsce oraz Komitet Prognoz PAN „Polska 2000 Plus” postulowali uznanie edukacji i nauki za narodowy priorytet oraz opracowanie przez rząd przy aktywnym udziale środowisk naukowych i społeczeństwa perspektywicznego programu rozwoju szeroko rozumianego systemu edukacji.

W raporcie Komisji Europejskiej *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa* przyjęto pięć strategicznych celów: zachęcanie do zdobywania nowej wiedzy, zbliżenie szkoły i przedsiębiorstwa, walka ze zjawiskami marginalizacji, opanowanie trzech języków Wspólnoty, równorzędność inwestycji materialnych i edukacyjnych¹.

¹ *Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Komisja Europejska, WSP TWP, Warszawa 1997, ITE – Radom, s. 56–74.

Te cele i zadania powinny być wprowadzone do programów rozwoju różnych form edukacji, a szczególnie w obszarze szkolnictwa wyższego i edukacji ustawicznej, ściśle związanej ze zmianami rynków pracy oraz z rozwojem kultury.

Wyzwania dla transformacji systemowej w Polsce oraz cele rozwojowe Polski stanowią zadania jakościowo nowe i złożone. Wymagają poznawania złożonej i zmieniającej się rzeczywistości warunków określania i osiągania strategicznych kierunków i zadań.

2. Strategiczne kierunki i zadania rozwoju edukacji w Polsce

W *Strategii rozwoju Polski do roku 2020* Komitetu Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN stwierdza się: „Nie można zmodernizować gospodarki bez zasadniczej modernizacji stanu kwalifikacji i wiedzy społeczeństwa. [...] Jednym z głównych priorytetów dwudziestolecia jest ofensywa edukacyjna ukierunkowana na unowocześnienie systemu kształcenia młodzieży oraz przekwalifikowanie znacznej części obecnie zatrudnionych, [...] Nakłady na edukację powinny być zwiększane szybciej niż wzrost Produkcji Krajowej Brutto, tak aby osiągnąć wysokość PKB w roku 2010 6,5% PKB i 7,7% w roku 2020”².

Należy uwzględnić procesy falowania demograficznego dzieci i młodzieży w wieku 7–18 i 19–24 lat. Czynnikiem sprzyjającym reformie edukacji jest to, że liczba dzieci i młodzieży w wieku 7–18 lat w latach 1999–2015 zmniejszy się z 7,2 mln do 4,7, a w grupie wiekowej 19–24 lat z 3,8 mln do 2,3 mln w 2020 roku.

3. Zadania i priorytety edukacyjne w Polsce w latach 2015–2025

Edukacja wymaga równolegle stabilizacji oraz permanentnych przemyślanych zmian, [...] które muszą wynikać ze strategii względnie spójnej i respektowanej przez kolejne ekipy rządzące.

Stanowisko uczestników VI Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego PTP w sprawie stanu i perspektyw rozwoju edukacji w Polsce, Lublin 2007

Zadaniami systemu edukacji w latach 2015–2025 podnoszonymi w nauce o edukacji i opinii społecznej są:

- powszechność dostępu do szkolnictwa i wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci, młodzieży i dorosłych oraz rozwój edukacji ustawicznej;
- przygotowanie uczących się do funkcjonowania społecznego i zawodowego oraz „uczenia się przez całe życie”;

² *Strategia rozwoju Polski do roku 2020. Synteza*, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, „Elipsa”, Warszawa 2000, s. 26–36.

- zadania edukacyjne wynikające z integracji Polski z Unią Europejską oraz zmieniających się rynków pracy;
- poszerzanie edukacji zawodowej i w uczelniach;
- nowoczesna reforma programów nauczania i wychowania zmiierzająca do interakcji między edukacją a kulturą oraz integracji wiedzy teoretycznej, kompetencji i działalności praktycznej;
- edukacja wymaga systematycznego zapewnienia wzrostu udziału nakładów na nią ze wszystkich źródeł do 2010 r. około 6%, a do 2020 r. w wysokości 7% PKB.

Potrzebna jest zatem strategia rozwoju Polski i edukacji na okres 15–20 lat, aby móc dostosowywać kierunki, wielkości i jakość kształcenia w szkołach i wyższych uczelniach do potrzeb rynków pracy w Polsce i Europie:

- odważnej i konsekwentnej reformy wymaga system edukacji nauczycielskiej, a także odpowiedni status zawodowy i ekonomiczny nauczyciela;
- niezbędne są projektowanie i realizacja stabilnej polityki edukacyjnej, aby nie dokonywać nieustających zmian w systemie kierowania i zarządzania szkolnictwem.

Reformowaniu edukacji powinno towarzyszyć określenie oraz realizowanie zadań trzech kompleksów edukacyjnych: badań i eksperymentów pedagogicznych, praktycznej działalności nauczycielskiej, a także uspołecznionego systemu kierowania i zarządzania szkołami i uczelniami.

Warto uświadomić politykom, decydentom oraz nauczycielom, a także uczniom i studentom, że czeka na nich ogromna, mądra i inspirująca literatura o edukacji, szkole i uczelni. W opracowanej przeze mnie *Bibliografii strategii rozwoju i reformy systemu edukacji w Polsce (wydawnictwa zwarte 1989–2006)*³ znalazło się 400 książek i ciągle ich przybywa.

Poza instytucjami rządowymi strategią rozwoju Polski zajmuje się szczególnie **Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN**, który w 2001 r. opublikował *Strategię rozwoju Polski do roku 2020*⁴. Integralną jej częścią jest *Strategia rozwoju edukacji do roku 2020* autorstwa C. Kupisiewicza i C. Banacha⁵. Przedstawiono w niej 13 obszernych „wniosków co do kierunków działań, których realizacja powinna pozwolić osiągnąć edukacyjne standardy europejskie [...]”:

- 1) wyrównywać start szkolny oraz szanse edukacyjne dzieci, młodzieży i dorosłych. [...]
- 2) znacznie powiększyć liczbę osób dysponujących wykształceniem średnim i wyższym. [...]

³ C. Banach, *Bibliografia strategii rozwoju i reformy systemu edukacji w Polsce (wydawnictwa zwarte 1989–2006)*, WSiA w Opolu, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, Opole 2001.

⁴ *Strategia rozwoju Polski do roku 2020. Synteza...*, s. 35.

⁵ C. Kupisiewicz, C. Banach, *Strategia rozwoju edukacji do roku 2020 [w:] Strategia rozwoju Polski do roku 2020, t. 2: Studia eksperckie na temat 20-lecia 2001–2020*, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, „Elipsa”, Warszawa 2000, s. 238–241.

- 3) przeprowadzić korektę reformy szkolnej z 1998 roku. [...]
- 4) obniżyć wiek inicjacji szkolnej z siedmiu do sześciu lat. [...]
- 5) eksponować w kształceniu gimnazjalnym funkcję orientacyjną. [...]
- 6) w publicznych szkołach wyższych zapewnić środki na rozbudowę infrastruktury, badania naukowe i kształcenie kadr. [...]
- 7) wspomagać rozwój wyższego szkolnictwa niepublicznego. [...]
- 8) zreformować obecny system kształcenia, dokształcania i doskonalenia zawodowego nauczycieli. [...]
- 9) poprawić warunki pracy i płacy nauczycieli i innych pracowników oświatowych. [...]
- 10) zakończyć reformę planów i programów nauczania oraz uporządkować rynek podręczników szkolnych. [...]
- 11) kontynuować prace nad zbudowaniem systemu zobiektywizowanej oceny wyników nauczania i wychowania. [...]
- 12) przystosować sieci szkół do faktycznych potrzeb lokalnych [...] i do wymogów lokalnych rynków pracy. [...]
- 13) przeznaczyć na oświatę, szkolnictwo wyższe i naukę z budżetu państwa [...] kwot niezbędnych dla ich prawidłowego funkcjonowania”⁶.

Bardziej szczegółowe opracowanie i realizacja *Strategii rozwoju edukacji do roku 2020* wymagają podejścia kompleksowego i perspektywicznego oraz uwzględnienia doświadczeń i dyrektyw Wspólnoty Europejskiej.

Priorytetami polskiej edukacji w latach 2015–2025 powinny być:

1. Powszechność dostępu do szkolnictwa oraz wyrównywanie szans edukacyjnych młodzieży i dorosłych, przeciwdziałanie procesom marginalizacji społecznej, przede wszystkim przez poprawę jakości pracy szkół i uczelni, a także organizacji edukacji równoległej (nieszkolnej) i ustawicznej.
2. Radykalna zmiana jakości systemu edukacji nauczycielskiej i statusu zawodowego nauczyciela stanowi kluczowy i skomplikowany problem polityki edukacyjnej, warunkujący efektywną realizację innych priorytetów, chociaż 94% nauczycieli legitymuje się już wykształceniem wyższym.
3. Świat „technologii intelektualnych i informacyjnych” to możliwość efektywnego przygotowania uczących się do życia społecznego i zawodowego funkcjonowania w zmieniającym się świecie. Kształcenie informatyczne powinno być postrzegane w kontekście szkolnych i uczelnianych programów edukacji medialnej oraz roli mediów w życiu, nauce i pracy ludzi, aby mogli rozwiązywać problemy i rozwijać kompetencje praktyczne, a także motywację uczenia się przez całe życie.
4. Relacje edukacji ze zmieniającą się gospodarką i potrzebami rynków pracy w Polsce i Europie. Restrukturyzacja wielu gałęzi produkcji i usług oraz znikanie tradycyjnych i pojawianie się nowych zawodów, a także przemieszcza-

⁶ Tamże.

- nie się ludności czynnej zawodowo wymaga mobilności zawodowej i zmian kwalifikacji. Uzasadnione jest więc wydłużanie kształcenia ogólnokształcącego oraz zbliżanie kształcenia ogólnego i zawodowego. Dla otwierania się na Europę i świat konieczne jest poszerzanie nauki języków obcych, pogłębianie wiedzy o historii, geografii, gospodarce oraz kulturze narodów i państw.
5. Nauczanie o Polsce i Unii Europejskiej oznacza poznawanie zagadnień związanych z życiem społecznym, ochroną praw człowieka, demokracją i cywilizacją europejską, a także z problemami mobilności zawodowej ludzi – bez względu na wiek.
 6. Zapewnienie odpowiednich funduszy i wzrost udziału edukacji w PKB, dla zapewnienia odpowiednich funduszy i nakładów państwa, samorządów i społeczeństwa na edukację. Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” zaproponował w *Strategii rozwoju Polski do roku 2020*: „osiągnąć w roku 2010 udział wydatków na edukację ze wszystkich źródeł [...] w wysokości 6,5% PKB i 7–7,5% w roku 2020”⁷.
 7. Długofalowy program rozwoju edukacji powinien być rezultatem prac naukowych oraz konsultacji, negocjacji i decyzji różnych podmiotów edukacji. W Polsce obserwuje się niezadowalające wykorzystanie nauk o edukacji i organizacji w wypracowywaniu koncepcji reform oraz w ich wdrażaniu i ocenianiu. Nie docenia się w pełni roli raportów edukacyjnych oraz ekspertyz, a także wyników interdyscyplinarnych i międzynarodowych badań, szczególnie w obszarze programów nauczania i złożonych wspólnie problemów wychowawczych systemów edukacji i edukacji medialnej.
 8. W wyniku badań pedagogicznych, psychologicznych, socjologicznych i ekonomicznych oraz w procesie społecznego dialogu i negocjacji podmiotów polityki edukacyjnej powinny powstawać perspektywiczne i elastyczne programy efektywnej modernizacji ogniw i szczebli systemu edukacji. Wiele problemów rozwoju edukacji zostało wielokrotnie zbadanych i opisanych oraz zaproponowanych do praktycznych innowacyjnych wdrożeń. To są wartości użyteczne i instrumentalne, które nadają się do masowych wdrożeń.
 9. Polska i europejska polityka edukacyjna powinny przyjąć i realizować podstawowe **zasady kształcenia i wychowania**: powszechności i dostępności, drożności pionowej i poziomej, jednolitości i zróżnicowania systemu, elastyczności, szerokiego profilu, wielostronnego rozwoju intelektualnego, psychicznego, etycznego, społecznego, zawodowego i fizycznego (zdrowotnego) oraz wychowania przez pracę i dla pracy, szerokiego frontu kształcenia i wychowania, a także humanizacji szkoły i uczelni, instytucji edukacji równoległej i ustawicznej.
 10. W projektowaniu i przeprowadzaniu reform edukacyjnych należy dążyć do łączenia innowacji odgórnych i oddolnych oraz państwowości i samorządno-

⁷ *Strategia rozwoju Polski do roku 2020. Synteza...*, s. 35.

ści edukacji, a także naukowości, ekonomiczności i optymalizacji decyzji. Umacniana powinna być zasada i praktyka podmiotowości i twórczości wszystkich podmiotów edukacji.

11. Edukacja potrzebuje inspiracji i wsparcia ze strony wielu nauk, aby te podmioty mogły osiągnąć wiedzę o zadaniach, procesach i kierunkach zmieniających nasze życie oraz ułatwiać im świadome wkraczanie w rzeczywistość postprzemysłową, informacyjną i edukacyjną, a także zmian w różnych dziedzinach życia, nauki i pracy.
12. Polska jest na piątym miejscu na świecie pod względem liczby studentów w stosunku do liczby mieszkańców kraju. Jednak jakość i kierunki kształcenia i wychowania pozostawiają dużo do życzenia w stosunku do potrzeb rynków pracy i założeń programowo-metodycznych. Wymaga to badań oraz publicznych debat dla realizacji rzetelnej naprawy istniejącego stanu edukacji i niezadowolających procesów wychowawczych.

* * *

- Wiele zadań dla szeroko rozumianej edukacji wynika z zaleceń strategii lizbońskiej. Władze i społeczeństwo powinny traktować prognozowanie i planowanie jako sztukę, a także jako szansę na efektywny rozwój edukacji.
- Reformy edukacyjne budzą nadzieje, ale także sceptycyzm, trzeba więc przyjąć jako w pełni uzasadnioną dyrektywę raportu UNESCO pt. *Edukacja: jest w niej ukryty skarb*: „Tylko dialog ze wszystkimi partiami politycznymi, stowarzyszeniami zawodowymi lub innymi, związkami zawodowymi i przedsiębiorstwami może zapewnić stabilność i trwałość programom edukacyjnym”⁸.
- W raporcie *Czego (nie) uczą polskie szkoły?*⁹ opracowanym przez Forum Obywatelskiego Rozwoju stwierdza się, że dużo jest przekazywanej wiedzy teoretycznej, a za mało praktycznej, zaś baza materialna szkolnictwa pogorszyła się, stąd oceny niedorozwoju szczególnie w zakresie szkolnictwa zawodowego i kierunków ścisłych w szkołach wyższych, a także zachowawczość w zakresie metod i środków kształcenia oraz kształtowania osobowości uczących się.

Raporty edukacyjne oraz prace pedagogów i socjologów oraz ekonomistów potwierdzają, że realizowane reformy edukacyjne oraz ich rezultaty w niezadowolającym stopniu odpowiadają planom, oczekiwaniom i nadziejom różnych podmiotów edukacji i dziedzin życia w Polsce, a także społeczeństwa.

⁸ *Edukacja: jest w niej ukryty skarb*, raport dla UNESCO, red. J. Delors, tłum. W. Rabczuk, Warszawa 1998, s. 176.

⁹ Raport *Czego (nie) uczą polskie szkoły?*, Forum Obywatelskiego Rozwoju (FOR), Warszawa 2008.

Bibliografia

- Banach C., *Bibliografia strategii rozwoju i reformy systemu edukacji w Polsce (wydawnictwa zwarte 1989–2006)*, WSZiA w Opolu, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, Opole 2001.
- Edukacja: jest w niej ukryty skarb*, raport dla UNESCO, red. J. Delors, tłum. W. Rabczuk, Warszawa 1998.
- Kupisiewicz C., Banach C., *Strategia rozwoju edukacji do roku 2020 [w:] Strategia rozwoju Polski do roku 2020, t. 2: Studia eksperckie na temat 20-lecia 2001–2020*, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”, „Elipsa”, Warszawa 2000.
- Nauczanie i uczenie się. Na drodze do uczącego się społeczeństwa*, Komisja Europejska, WSP TWP, Warszawa 1997, ITE – Radom.
- Raport *Czego (nie) uczą polskie szkoły?*, Forum Obywatelskiego Rozwoju (FOR), Warszawa 2008.
- Strategia rozwoju Polski do roku 2020. Synteza*, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, „Elipsa”, Warszawa 2000.